

„V NYNĚJŠÍM ČASE JSOU POZORUHODNY KUTNOHORSKÉ EPIŠTOLY KARLA HAVLÍČKA“ PRVNÍ ŽIVOTOPISEC KARLA HAVLÍČKA LUDVÍK RITTERSBERG*

Magdaléna Pokorná (Praha)

‘At the present time, it is worth mentioning the Kutná Hora Epistles by Karel Havlíček.’ The First Biographer of Karel Havlíček, Ludwig Rittersberg

Abstract: Karel Havlíček (1821–1856), a Czech journalist and literally a symbol of Czech journalism, has been studied by countless authors in texts of various scope and importance. Nevertheless, the journalist and writer Ludwig Rittersberg (1809–1858) will always remain the first to have extensively summarised Havlíček’s life and devoted further attention to him in his *Kapesní slovníček novinářský a konverzační* [A Pocket Dictionary of Journalism and Conversation], at the time when both Havlíček himself and his work had suffered from actions on the part of the authorities.

Rittersberg admitted that he had not been Havlíček’s absolute ideological supporter during the revolution of 1848 and 1849, yet he presented Havlíček’s professional career, opinions and life story to his readers in his work with considerable respect. Not only did he devote a relatively extensive entry to him, but he also referred to him in other entries. Rittersberg used such a comparison to describe expressively the situation at the time or the political situation gaining ground after the defeat of the revolution of 1848 and 1849, but also the contemporary situation in the press.

Keywords: history of Czech journalism – revolution of 1848 and 1849 – Karel Havlíček – Ludwig Rittersberg

Citát, kterým je uvozen tento text, se objevil v díle Ludvíka Rittersberga *Kapesní slovníček novinářský a konverzační*, v díle, které vycházelo v letech 1850 až 1852. To bylo v době, kdy byl Karel Havlíček (1821–1856) již sérií úředních nařízení jak proti *Národním novinám*, tak posléze proti *Slovanu*, vydávanému v Kutné Hoře, systematicky umlčován, až nakonec 14. srpna 1851 vydávání svého *Slovana* raději ukončil sám. Havlíček, vědom si skutečnosti, jak prchavý bývá život denního tisku, ty své texty, které považoval za nejzávažnější, vydal i samostatně v *Duchu Národních novin* a v *Epištolách kutnohorských*. Oba tyto texty dokázal (hlavně u *Epištol kutnohorských*) i přes policejní zákroky nejen vydat, ale hlavně distribuovat ke svým čtenářům. Obě díla se ovšem bezprostředně po svém zveřejnění dostala na seznam zakázaných publikací.¹ Jejich čtenářům byl život úředníky komplikován, těm, kdo by knihy dále distribuovali, hrozily dokonce těžké postihy.

Ludvík Rittersberg ve svém *Slovníčku* v hesle Epistola sklenul výkladový oblouk tohoto znění: „Epistola znamená vůbec každý dopis jedné osoby k druhé. Obzvlášť se vyznačují pod tím dopisy sv. apoštolů prvním křesťanům. V nynějším čase

jsou pozoruhodny Kutnohorské epištoly Karla Havlíčka.“² Takový text vypovídá nejen o tom, jaký význam Havlíčkovým *Epištolám* přikládal, nejen o tom, že využíval každou možnou příležitost k tomu, aby na Havlíčkovo, již perzekuované, dílo upozornil, ale také o jeho značném smyslu pro humor a nadsázku, vlastnosti samotnému Havlíčkovi vlastní.

Ludvík Rittersberg (1809–1858) absolvoval pražskou polytechniku a stal se úředníkem ve státní správě, v roce 1840 odešel do Haliče, kde se jako učitel jazyků usadil ve Lvově. Vrátil se v roce 1845 do Prahy, ale získal tu jen příležitostnou práci. Začal v této době také výrazněji publikovat. Revoluční události roku 1848 jej zastihly na léčení po úraze, jen zřídka se proto účastnil veřejného života, ale sledoval vše bedlivě a přispíval do tisku, mj. do *Slavische Centralblätter* a do Havlíčkových *Národních novin*. Publikoval ale i samostatně, např. brožuru *Co jest konstituce*. V roce 1850 se objevuje mezi přispěvateli *Pražského večerního listu* a tehdy začal také u nakladatele Jaroslava Pospíšila vydávat svůj *Kapesní slovníček novinářský a konverzační*, na němž začal pracovat v polovině roku 1850, a jakmile měl připravenou část hesel, začal dílo vydávat.³ Soustředil se v něm na nejnovější dobu,

* Tento příspěvek vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO 67985963.

¹ Národní archiv, fond Prezidium místodržitelství, 1911–1920, inv. č. 935, kniha 1011, Abecední seznam zakázaných literárních děl 1850–1862 A–Z dle titulů a autorů.

² RITTERSBERG, Ludvík. *Kapesní slovníček novinářský a konverzační. Díl I.* Praha 1850, s. 304.

³ Na základě pramenného materiálu uloženého v NA Praha, PM 1850–1854, sign. 8/4/36 zpracoval HROCH, Miroslav. Ludvíka Rittersberga *Kapesní slovníček novinářský*. Příspěvek ke studiu české pokrokové publicistiky v 19. stol. In PÁTEK, Jaroslav – ŠÁDOVÁ, Věra (eds.). *Studie z obecných dějin. Sborník*

tj. od počátku roku 1848.⁴ *Slovníček* vycházel, tak jak bylo obvyklé u děl tohoto typu, po jednotlivých sešitech. Nebyla to encyklopedie v moderním slova smyslu. Bylo to dílo takového žánru, který vyžadovala doba plná politických i hospodářských změn, dílo, které mělo pomoci čtenářům se zorientovat v záplavě nových informací zprostředkovaných tiskem. Rittersbergova práce také nebyla jediná svého druhu, která tehdy vyšla.⁵

Ludvík Rittersberg sám přiznával, že nebyl Havlíčkovým bezvýhradným ideovým stoupencem, ale svým čtenářům jeho profesní kariéru, jeho názory i životní osudy představil se značným respektem. Věnoval mu nejen samostatné poměrně rozsáhlé heslo, ale podstatné bylo i to, že se Havlíčkova příkladu dovolával i v heslech dalších. Takové srovnání Rittersbergovi posloužilo v řadě případů k tomu, aby výmluvně charakterizoval konkrétní dobovou situaci či prosazující se vládní poměry po porážce revoluce 1848–1849. Využíval k tomu věcné odkazy, osobní vzpomínky i ironii.

Rittersberg odkazoval na samostatné heslo o Karlu Havlíčkovi⁶ ještě heslem jiným, totiž „Havel Borovský“. Po zmínce o jeho rodišti se pozastavil hned u jeho studia v semináři, kde „získal brzo svou šprýmovností, vtípkováním, ano i satirickými veršemi a tímto zvláštním duchem opozice skoro bezvýminečně přízeň představených v takové míře, že sotva té chvíle dočkat se mohli, kdežby se tak naděje plného bohoslovce opět sprostili“. Důkladně rozebral význam Havlíčkova pobytu v Rusku. „On, který již od přirození jakoby nějaký vtělený princip opoziční jest, navrátil se ovšem z Ruska, zdali možná, s ještě větší a neústupnější nenávisí každého násilí, libovольnosti a potlačování, každého zpátečnictví, aristokracie a výsad, nežli již dříve v sobě cítil.“ Dále vysoce ocenil Havlíčkovy texty o Rusku i ve srovnání s díly dalších evropských autorů, chválil i jeho překlady ruské prózy. Zdůraznil, jaký význam pro vývoj českého novinářství měl Havlíčkův nástup na redaktorské místo do *Pražských novin*. „Jako již před březnem 1848 Havlíček skoro při každém znamenitějším podniknutí, při každém literárně společenském boji české národní strany v první řadě stál, tak i v revoluční době, po vzbuzeném veřejném životě politickém mezi hlavními vůdci naší známé pravice vynikal.“ Tak posoudil Rittersberg Havlíčkovo působení v revolučním období a rozvedl jej nejen výčtem spolků, do jejichž činnosti se Havlíček zapojil, ale i důrazem na „bodrost, pronikavost a politické umění“, s nimiž se Havlíček do svého díla pouštěl.

Rittersberg vylíčil i následující Havlíčkovy aktivity, včetně jeho perzekuce a jeho poslaneckého působení. „Na sněmu Vídeňsko-kroměřížském jako i krom něho zvláště v novinářském oboru a v Lípě slovanské byl Havlíček pravou rukou Palackého a Riegera proti levici.“ V této souvislosti, stejně jako v jiných heslech, vložil Rittersberg do

textu vlastní vzpomínku, své subjektivní hodnocení. „Podotýkám to schválně proto, že tím způsobem oni pánové přepjaté a lehkomyšlné naděje v přílišné míře vzbuzovali, jichžto nevyplnění později tím více povážlivě nespokojenosti působilo.“ Výslovně k Havlíčkovi pak měl další výhrady: „Kdyby se byl tehdá Havlíček i s ostatní pravici méně horlivě o rozmnožení politického kvašení staral, nebyl by snad brzo na to potřeboval proti levici známým způsobem si počínati.“ Rittersberg sliboval svým čtenářům mnohé argumenty až v hesle „Pravice“ (k tomu už ale nedostal příležitost). Neústupně a se stejnou nepřizní jako proti levici psal podle Rittersberga Havlíček také proti vládě, a tak se dostal do velkých problémů, včetně uvěznění. Rittersberg ovšem ocenil v této souvislosti, jak výtečně se Havlíček bránil během potrotního soudu 13. dubna 1849.

Rittersberg dokázal Havlíčkovu žurnalistickou práci docenit. Stejně jako on považoval politické vzdělávání veřejnosti za požadavek dne a v této souvislosti zdůraznil, že k takovému vzdělávání „pilné čtení dobře vedených novin skoro nejhlavnější a nejsnadnějším prostředkem bývá, a výtečné, ano v mnohém ohledu opravdu skvělé vlohy spisovatelské našeho potud v tom oboru nedosaženého Havlíčka jsou“. Při celkovém hodnocení Havlíčkovy činnosti spatřoval Rittersberg ovšem chybu v jeho prudkosti, chybu, která českému novinářství vzala jeho vzácný talent a způsobila zánik *Národních novin* „ztrátu tak důležitého a mnohostranně od našich i cizích pro znamenitou literární cenu obdivovaného orgánu“. Rittersberg své heslo, které datoval březnem 1851, ukončil informací, že vojenská vláda zakázala Havlíčkovi vstup do Prahy.

Význam Rittersbergových soudů o Havlíčkovi ve veřejnosti posilovala skutečnost, že v době, kdy *Slovníček* vycházel, byl Havlíček z veřejného prostoru vytěšňován. Nešlo jen o zákaz *Národních novin* v lednu 1850, o výstrahami stíhaný (a posléze samotným Havlíčkem zastavený) *Slovan* v srpnu 1851, ale také o to, že jeho distribuce byla do jednotlivých regionů, včetně Prahy, ještě dříve postupně zakazována, stejně jako měl vstup do Prahy zakázán sám Havlíček.

Podstatná byla z hlediska šíření Havlíčkových názorů i další hesla, v nichž Rittersberg připomněl, resp. vyzdvihl Havlíčkovy osudy a postoje. Upozornil tak např. na všestrannou podporu, které se mu dostávalo od Adalberta (Vojtěcha) Deyma. Havlíčkovy *Národní noviny* nejen finančně zajistil v samotném počátku jejich vydávání, ale podporoval je i v době, kdy byly perzekuovány.⁷ Rittersberg v několika případech také přímo citoval či parafrázoval Havlíčkovy texty, např. když uváděl čísla, do jakých se dostal státní dluh.⁸ Jinde zase připomněl útoky německy vydávaného tisku proti sbírkám na Národní divadlo,⁹ k nimž Havlíček čtenáře aktivně vyzýval. Na dalších místech pak na Havlíčkovy texty upozornil třeba jen odkazem na některé z nich v *Národních*

historických prací k sedmdesátým narozeninám prof. dr. Jaroslava Charváta, Praha 1975 [1977], s. 97–116; HROCH Miroslav. Ludvík Rittersberg – účastník a komentátor revoluce. In SKŘIVÁNEK, Milan (ed.) *Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu. Sborník příspěvků z mezioborového vědeckého sympozia v Litomyšli ve dnech 29.–30. května 1998*. Litomyšl 1998, s. 85–96. Z těchto studií zde čerpám.

⁴ Podrobnější životopisné údaje a informace o jeho díle jsou kromě výše zmíněných děl Miroslava Hrocha také zde ve studii *Lajos Kossuth a maďarská revoluce v české společnosti (s důrazem na dílo Karla Havlíčka a Ludvíka Rittersberga)*, s. 49–59.

⁵ Rozšířená byla zejména práce KLÁCEL, František Matouš. *Slovník pro čtenáře novin*. Brno 1849.

⁶ RITTERSBERG. Praha 1850, díl I., s. 599–604. Z tohoto hesla je v následující pasáži citováno.

⁷ Tamtéž, s. 199.

⁸ Tamtéž, s. 217.

⁹ Tamtéž, s. 212–216.

novinách či ve *Slovanu*. Havlíčka připomněl Rittersberg i v souvislosti s jeho další tvůrčí činností, např. v hesle Gogol zdůraznil nejen to, co z jeho díla přeložil, ale i to, že překládal během svého věznění na pražských Hradčanech v létě 1849.¹⁰ Na jiném místě pak zase upozornil na list *Giornale del Trentino*. Zásady italsky vydávaného listu Rittersberg charakterizoval tím, že mu jde o „rozšiřování pravé osvěty mezi lidem, sbratřování všech národů a upřímné podporování pracujících tříd lidu“.¹¹ Souvztažnost s Havlíčkovým *Slovanem* pak navodil informací, že oba listy byly postižené úředním zákazem šíření, *Slovan* mj. pro Prahu, *Giornale del Trentino* pro Vídeň. Periodik, podobně stíhaných, Rittersberg ovšem ve svém díle zmínil mnoho.

Zmínky o Havlíčkovi využil Rittersberg také v jiných biografických heslech, např. když psal o pražském státním zástupci Augustu Vilému Ambrosovi,¹² hned vyzdvihl, jaký význam měl porotní soud dne 13. dubna 1849; v jiném biografickém hesle, věnovaném Vilému Gablerovi, zase připomněl oba tyto mladé muže a jejich vzájemný blízký vztah, do něhož se přesto vetřel stín. S Gablerem Havlíček totiž ještě v *Národních novinách* ukončil spolupráci „pro rozdílné náhledy o politice francouzské“.¹³ Havlíčkovu pohotovost a vtip Rittersberg vyzdvihl v hesle Demokratické spolky. Na základě úředního zjišťování musely totiž všechny spolky na začátku padesátých let charakterizovat svou činnost. „Tak kupř. byla jednou na počátku roku 1849 Lípa Slavětínská poněkud na rozpacích, jak se vyjádřiti má, poněvadž byla ouředně tázána, zda jest demokratickým spolkem čili není? Na dotaz Lípy Slavětínské dal jí Pražský výbor Lípy tu dobrou radu (navrženou od Karla Havlíčka), aby slavnému ouřadu odpověděla, že není demokratickým spolkem, nýbrž že jest Lípou slovanskou“.¹⁴

Je třeba pochopitelně při analýze Rittersbergova díla upozornit i na některá hesla, u nichž by se odkaz na Karla Havlíčka logicky očekával, a přesto tam není. Když např. Rittersberg psal o Irsku,¹⁵ tématu, kterému ještě v předbřeznovém období věnoval Havlíček velkou pozornost, když psal o Františku Jarošovi,¹⁶ pokrývači a tehdy i pražském místním politikovi a především Havlíčkově švagru, neprobleskla ani zmínka o českém novináři. Nebyl zmíněn ani v hesle František Jirgl,¹⁷ i když to byl on, kdo spolu s Havlíčkem a Gablerem tvořili začátkem čtyřicátých let kamarádké trio. Bylo to proto, že se Rittersberg obával v době, kdy byl už Havlíček internován v Brixenu, o budoucnost svého díla? Bylo by to jednoduché, ale jistě ne dostatečné zdůvodnění, protože v této době Rittersberg ve svém *Slovníčku* vydával podrobná hesla o představitelích uherské revoluce, tehdy otevřených nepřátel habsburské monarchie. V osobní Rittersbergově po-

zůstalosti, uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, se zachovaly i jeho přípravné materiály pro další části *Slovníčku* a z nich je zřejmé, že jedním z hesel měl být i *Slovan*.

Ať už Rittersbergovo pero vedla obezřetnost nebo chvat při vydávání svazků kolem písmen I – J, kde už nenacházíme o Havlíčkovi zmínky, i když bychom je tam čekali, skutečností je, že úřady opravdu věnovaly Rittersbergovu dílu důslednou pozornost. Dne 8. července 1852 bylo ohlášeno, že zemské vojenské velitelství, v jehož kompetenci byly tiskové záležitosti v době, kdy byl nad Prahou a pevnostmi vyhlášen stav obležení, zakázalo *Slovníček* s odkazem na to, že jde o publikaci, která byla nesena státu nebezpečnou tendencí. Toto dílo skončilo tedy roztištěným heslem Medakovič a dostalo se, jako položka číslo 221, na seznam zakázaných publikací.¹⁸

Vydávání *Kapesního slovníčku novinářského a konverzačního* bylo násilně přetrženo v roce 1852, jeho autor pak už jen živořil. Jeho pohřeb v roce 1858 se stal ovšem ještě osudným pro Josefa Václava Friče, mladého revolucionáře z roku 1848, odsouzeného tehdy k smrti. „Cestou císařské milosti“ pak strávil následující léta v pevnostním vězení. Když byl v roce 1854 propuštěn, aktivně se zapojil do českého kulturního života, kvůli své účasti na Havlíčkově pohřbu v srpnu 1856 měl problémy, za svou účast na Rittersbergově pohřbu o dva roky později byl pak internován v Děčzi.

Rittersberg rozhodně ve svém *Slovníčku* nenabízel, ani nemohl nabídnout Havlíčkův životopis v úplnosti, soustředil se pochopitelně jen na jeho stěžejní etapy. Ve své době ani nemohl znát všechna věcná fakta, natož aby znal Havlíčkovy osobní motivace, jeho celé dílo či korespondenci. Navíc stál v době vypjatých politických událostí, jak sám přiznával, na jiných ideových pozicích, což se v jeho práci projevilo. Rittersbergův *Kapesní slovníček novinářský a konverzační* byl určen dnům, pro které byl psán, to je nesporné. Dnes má ovšem toto dílo potenciál pro historický výzkum i výzkum dějin žurnalistiky, na což už před léty upozornil Miroslav Hroch.

Havlíčkovu věnovalo dodnes svou pozornost nescíslně autorů a vznikly tak texty různého rozsahu i významu.¹⁹ Rittersberg ale mezi nimi vždy zůstane první, kdo obšírně shrnul Havlíčkův život a kdo mu věnoval i další pozornost ve své publikaci a to v době, kdy už byl sám Havlíček i jeho dílo postiženo úředními zásahy, a proto stojí za to mu věnovat vzpomínku i v letošním jubilejním Havlíčkově roce.

doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.
Historický ústav AV ČR, v. v. i.,
oddělení dějin 19. století,
Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9
pokorna@hiu.cas.cz

¹⁰ Tamtéž, s. 508.

¹¹ Tamtéž, s. 490.

¹² Tamtéž, s. 20.

¹³ Tamtéž, s. 467.

¹⁴ Tamtéž, s. 187.

¹⁵ Tamtéž, s. 765–767.

¹⁶ Tamtéž, s. 806–807.

¹⁷ Tamtéž, s. 874.

¹⁸ *Chronologisch-alphabetisches Verzeichniss der im Sinne der kaiserl. Verordnung vom 6. Juli 1851 vom Ministerium des Innern, und später von der obersten Polizei-Behörde, ferner seit Wirksamkeit der Preß-Ordnung vom 27. Mai 1852 von der obersten Polizei-Behörde bis Ende des Jahres 1852 für den ganzen Umfang der Monarchie verbotenen Druckschriften*. Archiv Národní knihovny, Veřejná a universitní knihovna Praha, kt. 97, inv. č. 884.

¹⁹ Bibliografii do šedesátých let zachycuje ŠIK, Hynek – LAISKE, Miroslav. *Karel Havlíček Borovský: Soupis hlavní lit. o jeho životě a díle*. Praha: Čs. novinář, 1967; nejnověji publikována práce připravená před mnoha desetiletími a nyní editována KAZBUNDA, Karel. *Karel Havlíček Borovský*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor archivní správy a spisové služby, 2013. 3 sv. Havlíčkovskou literaturu v tomto čísle Sborníku Národního muzea, řada C – literární historie také shrnují příspěvky Petra Piší a Petra Tvrdého.